

keréknyomok

2009/NYÁR ORIENTALISZTIKAI ÉS BUDDHOLÓGIAI FOLYÓIRAT

Tartalom

TANULMÁNYOK

- Williams S. Waldron:
Buddhista modernitás
és a tudományok
(Körtvélyesi Tibor fordítása) 3
- Zsolnai László:
Buddhista közgazdaságtan 16
- Ruzsa Ferenc: Ismerte-e
a Mester a védákat? 24
- Kósa Gábor: Láthatatlan kezek
hófehér ruhában –
A manicheus ruházat
vallási hátteréről 39
- Nagy Márton: Kínai források
Csampáról a Tang-dinasztia
időszakában 53
- Kelényi Béla: A tibeti rituális maszkok 62
- Sárközi Ildikó: A sibék vallási
hagyománya – Isanju Mama alakja
Nara Elsi sámán
tudományának tükrében 75
- Bethlenfalvy Géza:
Csoma bódhiszattva? 90

INTERJÚ

- Megvilágosodás – „hiba a rendszerben”
Galambos Péterrel
Szegedi Mónika
készített interjút 97

RECENZIO, BIBLIOGRÁFIA

- Laszlo Zsolnai
and Knut Johannessen
Ims (ed.): Business within Limits –
Deep Ecology and Buddhist Economics
(Kovács Gábor) 116
- David R. Loy. A Buddhist History
of the West: Studies in Lack
(Técsi Éva Judit) 120
- A buddhizmus magyarországi
bibliográfiája
1. rész (Fődi Attila) 129
- SUMMARIES IN ENGLISH 135

E SZÁMUNK SZERZŐI

NAGY MÁRTON

Kínai források Csampáról a Tang-dinasztia időszakában

Csampa, mely egykor a mai Közép- és Dél-Vietnam területén húzódott, Délkelet-Ázsia történetének egyik legfontosabb állama, s a kelet-nyugati tengeri kereskedelmi útvonal, az úgynevezett Tengeri Selyemút, meghatározó kereskedelmi központjaként, az időszámításunkat követő évszázadoktól egészen a XIX. századi bukásig, állandó megállóhelye és úti célja volt a tengert járó kereskedőknek, zarándokoknak, diplomáciai küldöttségeknek. Csampa egykori lakói, a csamok, az ausztronéz nyelvcsaládba tartozó csam nyelvet beszélték, s impozáns téglaszentélyeket emeltek a buddhizmus és a hindu istenségek tiszteletére. Délkelet-Ázsia más korai államaihoz hasonlóan, a csam állam vallására, építészetére és írásbeliségére is jelentős, megtermékenyítő hatással volt az indiai civilizáció. Történetük során állandó háborúban álltak előbb a kínaiakkal, majd a terjeszkedő khmer birodalommal és a születő viet állammal. A XIX. század közepére végső vereséget szenvedtek, s népük egyike lett az egységes Vietnam számos kisebbségeinek. A kínai nyelvű források, a helyi epigráfiai emlékek mellett, Csampa történetének és kultúrájának legfontosabb, legizgalmasabb dokumentumai.

Nem ismerhetjük bizonyosan a csam állam születésének időpontját, ám akár a kínai szövegek által említett II. század, akár a helyi epigráfiai források által valószínűsíthető VI-VII. század a helyes, a csamok mindenkori államalakulatai a kínai dinasztikus krónikák és földrajzi munkák állandó szereplői voltak. Ez érthető, hiszen a csamok által lakott területek, a mai Észak-Vietnam kínai megszállásának idejétől fogva (i.e. 111-től), a kínai világ közvetlen szomszédjává váltak. Mindezen túl Csampa volt földrajzilag a legközelebbi azon idegen országok közül, ahonnan a kínaiak által buzgón keresett egzotikumok (értékes fák, elefántcsont, orrszarvúszarv, ritka madarak) beszerezhetőnek bizonyultak. A kínai forrásokban szereplő, s azok alapján bizonyossággal ezen területre pozícionálható államoknak a kínaiak egyfajta kontinuitást tulajdonítottak, annak ellenére, hogy ők maguk is több, egymástól eltérő névvel illették a sok évszázadnyi történelmi és kulturális kapcsolat során. A valóságban kétséges, beszélhetünk-e ilyen folytonosságról, s hogy volt-e tényleges etnikai, kulturális és politikai összefüggés a kínaiak által említett államok között. A helyi epigráfiai források adatai alapján meg szokás kérdőjelezni, hogy Csampa valaha létezett-e egységes államként, avagy a szóban forgó területen sokkal inkább, egymással időnként szövetségben álló, máskor háborúskodó csam hatalmi központok egymás mellett éléséről, egymástól élesen elkülönülő csam államokról lett volna szó. A Csampa név első említése a késői VI. századból származik, s

egy My Sonban¹ lelt kőfeliraton olvasható.² Későbbi feliratok öt fontos központot neveznek meg, melyek mindegyikét egy-egy történetileg fontos indiai földrajzi névvel jelölik.³ A csam kultúra legfontosabb emlékei közé tartoznak azok a remekbe szabott hindu téglaszentélyek, melyek a mai Közép-Vietnam tengerparti régiójában, különösen a folyótorkolatok környékén magasodnak. Ezen építészeti emlékek legszebb példái My Son templom-együttese Hoi An városának közelében, Po Nagar X-XII. századi temploma Nha Trang városában, illetve Po Klóng Garai XIII. századi temploma néhány kilométerre Phan Rang városától.

A kínai szövegek egybehangzóan és következetesen azonosítják a kezdetben Linyi 林邑, a Tang-kor egy szakaszában Huanwang 環王, majd később Zhancheng 占城 néven leírt államokat, s sajnálatos módon semmiféle kísérletet nem tesznek arra, hogy valamiféle magyarázatot szolgáltatassanak a szembetűnő névváltásra. Kérdés, hogy a különböző nevek, névváltások mögött ténylegesen eltérő államokat, netalán hatalmi központok vagy uralkodói dinasztiák váltását kellene-e feltételezzük. Érdemes megemlíteni Panduranga esetét, mely egyike volt a csam kultúra és hatalom csomópontjainak, s melyet a kínaiak különféle neveken is említenek (többek között *Bentuolang* 奔陀浪, *Bintonglong* 賓童龍), s valamiféle autonómiát élvező, ám Csampától függőségben lévő államként írnak le, mely szokásait és népességét tekintve nagyjából megegyezik Csampával. A fentiek alapján látható, hogy pusztán a kínai források alapján gyakorlatilag lehetetlen meghatározni, hogy a kínaiak által leírt, s egymással folytonosnak tekintett, államok mindegyike, etnikailag valóban összefüggésbe hozható-e a csamokkal. Ez a kétely különösen erősen felmerült Linyi esetében, s egyesek úgy tartják, sokkal valószínűbbnek tűnik, hogy Linyi lakossága főként mon-khmer népcsoporthoz tartozhatott. Ennek legfontosabb bizonyítékát a Linyi uralkodóinak neveiben, a VII. század közepéig, fellelhető *fan* 范 előtag lehet, mely ugyanúgy általános Funan 扶南 állam⁴ uralkodóinak esetében is. Michael Vickery ezt az előtagot a khmer nyelvű feliratokban a VII. században gyakorta előforduló „pony” tisztségnévnek felelteti meg, s ez alapján úgy véli, hogy mind Funan, mind Linyi mon-khmer lakosságú volt, s Linyit csak később hódították meg a csamok, mindezt a változást viszont a kínaiak nem jelezték azonnal, s továbbra is Linyiként írtak róla.⁵ A kínai források jellemzőinek ismeretében, a szövegek helyenként sematikus szerkesztettsége és a krónikák szövegéhez felhasznált szövegek helyenkénti megbízhatatlansága révén, mindez valóban lehetséges, ám egy ilyen eshetőség igazolása további bizonyítékokat igényel.

1 My Son templom-együttese Quang Nam tartomány Duy Xuyen körzetében található. A csamok legfontosabb kultikus központja, s vélhetően királyi temetkezőhelye volt a IV-XII. század között. 1969-ben súlyosan megrongálódott az amerikai bombázások következtében, s ennek során a főtemplom csaknem teljesen megsemmisült. My Son 1999. óta az UNESCO világörökségi helyszíne.

2 SOUTHWORTH: 209.

3 Ezek: Indrapura (a mai Dong Duong), Amaravati (Quang Nam tartomány), Vijaya (a mai Cha Ban, nem messze Qui Nhonról), Kauthara (a mai Nha Trang), illetve Panduranga (a mai Phan Rang).

4 Funan a Mekong-folyó deltavidékén feküdt, s a kínai források gyakorlatilag Linyivel egy időben kezdték említeni. Legfőbb lelőhelye Oc Eo halászfalva mellett található Dél-Vietnamban, ahol az 1940-es években egy kiterjedt nemzetközi kikötőváros nyomaira bukkantak, mely az időszámításunkat követő századokban élte virágkorát. Az 1990-es években indult meg a vélt főváros, Angkor Borei, régészeti feltárása.

5 VICKERY: 17-18.

Linyi első említése a Három Királyság korszakából (220–265) származik, s a *Sanguozhi* 三國志 (A Három királyság története)⁶ című munkában található, ám retrospektív kínai szövegek, a Han-dinasztia végére datálják Linyi állam születését. Magát az eseményt egy Qu Lian 區連⁷ nevű lázadó nevéhez kötik, aki egy helyi hivatalnok fiaként, a Han-dinasztia gyengülését kihasználva, felkelést szított a kínai uralom ellen Rinan 日南 tartomány Xianglin 象林 járásában, s győzelme után Linyi királyának kiáltotta ki magát.⁸ Őt további uralkodók követték a trónon, akiknek helyenként hiányos genealógiáját megadják a Tang-kor előtti kínai szövegek.

Az alábbi, teljes egészükben közölt, kínai szövegek a Tang-dinasztia két krónikájából származnak. Érdemes egymás mellé helyeznünk ezen szövegeket, mivel egyazon időszakra vonatkoznak, s általuk képet kaphatunk a kínai szövegek főbb jellemzőit és szerkesztési elveit illetően is. Az általános gyakorlatól eltérően szinte kizárólag az adott dinasztia fennállása alatti politikai-diplomáciai eseményeire koncentrálnak, s alig esik szó a korábbi időszakok történéseiről. A Tang-dinasztia (618–907) időszaka és maguk a szóban forgó szövegek azért kiemelkedő fontosságúak Csampa történetének szempontjából, mivel ebben a két rövid részletben fellelhetjük az összes korábban említett elnevezést (Linyi, Huanwang, illetve Zhancheng). Míg a *Jiu Tangshu* 舊唐書 még Linyi néven jegyzi, addig a *Xin Tangshu* 新唐書 már Huanwangként említi, s megtalálható benne a sorban utána következő név: Zhancheng is. Ahogy azt olvashatjuk, a Linyi-Huanwang váltás Suzong 肅宗 császár (756–762) uralkodásának Zhide 至德 időszakában (756–758) történt, s csak a Tang-dinasztia után változott tovább Zhanchengre, mely néven onnantól kezdve egészen Csampa bukásáig nevezték a kínaiak. A *Xin Tangshu* nem államként, hanem a király uralkodói székhelyeként említi Zhanchenget, s a későbbi kínai források szintén innen eredeztetik majd az új elnevezést. Érdemes megfigyelni, hogy az állam nevének cseréje dacára pontosan ugyanazokat a politikai eseményeket, ugyanazokat az uralkodókat említik, s egyetlen olyan uralkodóról sem esik szó, aki kimondottan Huanwanghoz köthető. Érdemes megjegyeznünk, hogy a kor más jellegű forrásaiban, a hivatalos kínai történetíróktól és földrajzi munkák szerzőitől eltérően, a szerzők esetenként más elnevezéseket is használnak az általuk felkeresett országok elnevezésére. Nincs ez másként Csampa esetében sem, s a Xuanzang 玄奘 VII. századi utazásán alapuló *Datang xiyu ji* 大唐西域記 (Értekezés a Nagy Tang birodalom nyugati szomszédairól) című munka nem Linyi néven jelöli a csam államot (ahogy az a hivatalos történeti munkák alapján logikus lett volna), hanem a Mohe Zhanbo 摩訶瞻波 (Maha Champa – Nagy Csampa) névvel illeti, s egyben azonosítja is Linyivel.⁹ Ez valóban azt a feltételezést erősíti, miszerint a kínai történetírók időnként még régi, aktualitásukat veszített, neveket használtak, s nem mindig jelölték pontosan a térségben időközben bekövetkezett változásokat.

6 A *Sanguozhi* szerzője Chen Shou (233–297), művét 285–297 között írta.

7 A pontos név kérdéses, mivel a 區 írásjegynek több lehetséges olvasata is van, így lehet Qu Lian, de ugyanúgy Ou Lian is.

8 Érdemes megjegyezni, hogy a *Hou Hanshu* 後漢書 (A Kései Han-dinasztia története) említ egy lázadást pontosan ugyanítt, melyet a „barbár Qu Lian” vagy a „Qu Lian barbárok” 蠻夷區儻 követtek el a Yonghe időszak második esztendejében [137.]. Itt a Qu Lian nevet lehet személynévként vagy egy népcsoport megnevezéseként is értelmezni, ám az írásjegyek hasonlósága és a földrajzi egybeesés mindenképpen gyanús.

9 Igaz nem pontosan ugyanazon írásjegyekkel, mint 鹽邑 jegyezte le.

Jiu Tangshu (A Tang-dinasztia régi története)¹⁰

林邑國，漢日南象林之地，在交州千餘里。其國延袤數千里，北與驩州接。地氣冬溫，不識冰雪，常多霧雨。其王所居城，立木為柵。王著白氎古貝，斜絡膊，繞腰，上加真珠金鎖，以為瓔珞，卷髮而戴花。夫人服朝霞古貝以為短裙，首戴金花，身飾以金鎖真珠瓔珞。王之侍衛，有兵五千人，能用弩及^弩，以藤為甲，以竹為弓，乘象而戰。王出則列象千頭，馬四百匹，分為前後。其人拳髮色黑，俗皆徒跣，得麝香以塗身，一日之中，再塗再洗。拜謁皆合掌頓額。嫁娶之法，得取同姓。俗有文字，尤信佛法，人多出家。父母死，子則剔髮而哭，以棺盛屍，積柴燔柩，收其灰，藏於金瓶，送之水中。俗以二月為歲首，稻歲再熟。自此以南，草木冬榮，四時皆食生菜，以檳榔汁為酒。有結遼鳥，能解人語。

武德六年，其王范梵志遣使來朝。八年，又遣使獻方物，高祖為設九部樂以宴之，及賜其王錦綵。貞觀初，遣使貢馴犀。四年，其王范頭黎遣使獻火珠，大如雞卵，圓白皎潔，光照數尺，狀如水精，正午向日，以艾承之，即火燃。五年，又獻五色鸚鵡。太宗異之，詔太子右庶子李百藥為之賦。又獻白鸚鵡，精識辯慧，善於應答。太宗憫之，並付其使，令放還於林藪。自此朝貢不絕。頭黎死，子范鎮龍代立。太宗崩，詔於陵所刊石圖頭黎之形，列於玄闕之前。十九年，鎮龍為其臣摩訶漫多伽獨所殺，其宗族並誅夷，范氏遂絕。國人乃立頭黎之女婿婆羅門為王。後大臣及國人感思舊主，乃廢婆羅門而立頭黎之嫡女為王。

自林邑以南，皆卷髮黑身，通號為「崑崙」。

Linyi országa a Han-dinasztia Rinanbeli¹¹ Xianglinjének földjével azonos, s Jiaozhoutól több mint ezer linyivel délre található. Országuk sok ezer li hosszúságban nyújtózkodik, északon Huanzhouval érintkezik. Ami az időjárást illeti, télen is meleg van, nem ismerik a jeget és a havat, s állandóan sok köd és eső van náluk. A városban, hol királyuk székel, fából emelnek sáncot. Királyuk fehéren ragyogó kapokgyapot [szövetet] visel, ferde kendercsíkot a vállán és a dereka köré tekerve, felül igazgyöngyös aranyláncot hord nyakékként, begöngyölti haját, s virágokat hord benne. A nők napfelkelte-ragyogású kapokgyapot [szövetet] hordanak rövid szoknyaként, fejükön aranyvirágot hordanak, testüket aranylánccal és igazgyöngy nyakékkal díszítik.

A király őrizetére ötezer katona szolgál, akik tudják használni a számszerítjat és a shaot, páncéljuk rattanból készült, ijaik bambuszból valók, s elefántháton harcolnak. Mikor a király kivonul, ezer elefánt, s négyszáz ló sorakozik fel, előtte és mögötte felosztva. A helyiek összefogják hajukat, s sötét bőrűek. Szokásaik szerint mezítláb járnak, s pézsmával dörzsölik testüket. Egy nap alatt kétszer is bedörzsölik magukat, s kétszer is fürdenek. Mikor feljebbvalóik elé járulnak, mindegyikük összeszeszi kezét, s homlokával a földre borul. A házassági törvényeik szerint az azonos családnevűek is házasodhatnak. Általánosan használnak írásjegyeket, s különösen Buddha tanaiban hisznek. A helyiek közül sokan hagyják hátra családjukat. (vagyis szerzetesnek állnak). Ha valakinek meghal az anyja vagy az apja, a fiú lenyírja haját, s úgy siratja. A holttestet koporsóba helyezik, faágakat gyűjtenek, s meggyújtják a koporsót a testtel. Összegyűjtik a hamvakat, arany edénybe helyezik, majd vízbe rakják. Szokásaik szerint a második hónapban van náluk az újév, a rizs évente kétszer is megéri. Innen délre a növényzet

¹⁰ A *Jiu Tangshu* szerzője Liu Xu (887–946), művét 940–945 között írta. JIU TANGSHU 197: 5269.

¹¹ Mikor a Han-dinasztia a birodalom részévé tette Észak-Vietnamot (i.e. 111.), az új területeken három tartományt szerveztek. Ezek: Jiaozhi (a Vörös-folyó torkolatánál), Jiuzhen (Ma, Chu és Ca-folyók torkolatvidéke), valamint Rinan (a Ngang hegység sorostól délre eső tengerparti terület). Erről lásd: SOUTHWORTH: 214.

télen is virágzik, mind a négy évszakban friss zöldséget esznek, s bételdió levéből készítenek szeszes italt. Van náluk a *jieliao* madár¹², mely képes megérteni az emberi nyelvet.

A Wude-időszak [618–626] hatodik esztendejében [623.] királyuk, Fan Fanzhi követséget küldött udvarunkba. A nyolcadik esztendőben [625] ismét követséget küldtek, s vidéküik termékeit ajánlották fel. Gaozu a kilencrészes zenét létrehozva lakomát rendezett nekik és királyuknak tarka selymeket adományozott. A Zhenguan-időszak [627–649] kezdetén követséget küldtek, s idomított orrszarvúval adóztak. A negyedik esztendőben [630.] királyuk, Fan Touli követséget küldött, s tűzgyöngyöt adományozott, mely akkora volt, mint egy tyúktojás. Kerek volt és fehér, rendkívül fényes. A fényugara több *chi*¹³ hosszúságú, alakja pedig a vízi kristályhoz volt hasonlatos. Ha éppen délben a Nap felé tartották, s örömmel fogadták [a fényét], akkor az [öröm] lánggra kapott.¹⁴ Az ötödik esztendőben [631.] ötszínű papagájokat ajánlottak. Taizong különlegesen találta őket, s megparancsolta a trónörökös tanácsosának, Li Baiyaonak, hogy egy *fu*-verset írjon róla. Fehér papagájokat is ajánlottak, melyek [az emberi hangok] pontos megkülönböztetésének képességét bírják és ügyesen válaszolgatnak. Taizong megszánta őket, kifizette a követeiket, s meghagyta, hogy engedjék őket vissza szabadon a mocsaras erdőben. Ettől fogva szakadatlanul adóztak udvarunknak. Touli meghalt, s fia, Fan Zhenlong lépett örökébe. Mikor Taizong elhunyt [649.], megparancsolták, hogy síremlékének kövébe faragják bele Touli alakját is, sorban a palota előtt. A tizenkilencedik esztendőben [645.] Zhenlongot meggyilkoltatta minisztere, Mohemanduojiadu, s egész nemzetségét is kiirtatta, így megszakadt a Fan nemzetség. Az ország népe Touli vejét, egy bráhmint, tették meg királyuknak. Később a magas rangú miniszterek és az ország népe meghatottan gondolt [visszavágyott] a régi uralkodóra, majd megdöntötték a bráhmin uralmát, és Touli főfeleségének lányát tették királyukká.

Linyitől délre mindenki begöngyölteti a haját, fekete bőrű, s mindannyiukat kunlunnak nevezik.

Xin Tangshu (A Tang-dinasztia új története)¹⁵

環王，本林邑也。一曰占不勞，亦曰占婆。直交州南，海行三千里。地東西三百里而贏，南北千里。西距真臘霧溫山，南抵奔浪陀川。其南大浦，有五銅柱，山形若倚蓋，西重巖，東涯海，漢馬援所植也。又有西屠夷，蓋援還留不去者，才十戶，隋末孳衍至三百，皆姓馬，俗以其寓，故號「馬留人」，與林邑分唐南境。其地冬溫，多霧雨，產虎魄、猩猩獸、結遼鳥。以二月為歲首，稻歲再熟，取檳榔瀋為酒，椰葉為席。俗凶悍，果戰鬥，以麝塗身，日再塗再澡，拜謁則合爪頓顙。有文字，喜屠浮道，冶金銀像，大或十圍。呼王為陽蒲逋，王妻為陀陽阿熊，太子為阿長逋，宰相為婆漫地。王所居曰占城，別居曰齊國，曰蓬皮勢。王衣白氈，古貝斜絡臂，飾金珮為纓，鬢髮，戴金華冠如章甫。妻服朝霞，古貝短裙，冠纓如王。王衛兵五千，戰乘象，藤為鎧，竹為弓矢，率象千、馬四百，分前後。不設刑，有罪者使象踐之；或送不勞山，界自死。

12 Alighanem a beóról (*Gracula religiosa*) lehet szó, mely a madarak osztályának verébalakúak (*Passeriformes*) rendjébe, a seregélyfélék (*Sturnidae*) családjába tartozik. A beó a madárvilág egyik legjobb hangutánzója.

13 A kínai mértékegységek időről-időre változtak, így nehéz pontosan meghatározni őket. A *chi* hosszúság volt, s a Tang-dinasztia időszakában 1 *chi* megközelítőleg 30.3 cm volt. Lásd . WILKINSON: 238.

14 Átlátszó kristály volt, melyet, ha a nap felé tartottak, mint ma a nagyítólelence, meggyújtotta a száraz ürömszálat.

15 A *Xin Tangshu* szerzője Ouyang Xiu (1007–1072) és Song Qi (998–1061), műüket 1043–1060 között írták. XIN TANGSHU 222: 6297.

隋仁壽中，遣將軍劉芳伐之，其王范梵志挺走，以其地為三郡，置守令。道阻不得通，梵志哀遺衆，別建國邑。武德中，再遣使獻方物，高祖為設九部樂饗之。貞觀時，王頭黎獻馴象、鏐鎖、五色帶、朝霞布、火珠，與婆利、羅刹二國使者偕來。林邑其言不恭，羣臣請問罪，太宗曰：「昔苻堅欲吞晉，衆百萬，一戰而亡。隋取高麗，歲調發，人與為怨，乃死匹夫手。朕敢妄議發兵邪？」赦不問。又獻五色鸚鵡、白鸚鵡，數訴寒，有詔還之。頭黎死，子鎮龍立，獻通天犀、雜寶。十九年，摩訶慢多伽獨弑鎮龍，滅其宗，范姓絕，國人立頭黎婿婆羅門為王，大臣共廢之，更立頭黎女為王。諸葛地者，頭黎之姑子，父得罪，奔真臘。女之王不能定國，大臣共迎諸葛地為王，妻以女。永徽至天寶，凡三入獻。至德後，更號環王。元和初不朝獻，安南都護張舟執其偽驩、愛州都統，斬三萬級，虜王子五十九，獲戰象、靛、鎧。

Huanwang az egykori Linyi [országával] azonos. Egyesek nevezik még Zhanbulaonak, valamint Zhanponak is. Jiaozhouból dél felé elindulva, tengeri úton háromezer linyire fekszik. Földje kelet-nyugati irányban háromezer linél is több, észak-déli irányban ezer li. Nyugaton elér a Zhenlabeli¹⁶ Wuwen-hegyig, délen érintkezik Benlangtuozhouval. A fölük télre lévő Dapuban van öt bronz oszlop. A hegyek alakja ernyőhöz hasonlatos. Nyugaton súlyos, hatalmas kőszirtek, keleten végig tengerpart. A Han-dinasztia Ma Yuan [tábornoka]¹⁷ helyezte el őket [a bronz oszlopokat]. Vannak itt még a xitu barbárok, akik közül azok, kik itt maradtak és nem távoztak mikor Yuan hazatért, mindössze tíz háztartásnyian maradtak. A Sui-dinasztia [581–618] vége felé viszont már olyannyira népesedtek, hogy [számuk] elérte a háromezret. Mindegyikük családnéve Ma, szokásaik a [Ma Yuan által] rábízottak szerint vannak, ezért nevezik őket „Ma otthagytainak”. Linyivel osztozkodtak a Tang-dinasztia déli határán. Földjükön télen is meleg van, gyakori a felhő és az eső. Terményeik a borostyán, az orangután, valamint a jieliao madár. A második hónapban van náluk az újév. A rizs évente kétszer érik be. Begyűjtik a bételt, s szeszes italt készítenek belőle. Kókusz levéléből gyékényt készítenek. Természetük szerint kegyetlenek és vadak, s amikor harcolnak, pézsmával dörzsölik be testüket. Naponta kétszer bedörzsölik és kétszer mosakodnak, s amikor látogatást tesznek egymásnál, mancsaikat összetéve borulnak a földre. Vannak írásjeleik, kedvelik a buddhizmust, arany és ezüst képmásokat öntenek, melyek nagyjából tíz wei¹⁸ méretűek. A királyt yangpubunak, a király feleségét tuoyangaxiongnak, a trónörökösöt achangbunak, a főminisztert pedig pomandinak nevezik. A király székhelyét Zhanchengnek nevezik, további tartózkodás helyeit pedig Qiguonak, illetve Pengpishinek.

A király fehér muszlinruhát visel, kapokgyapot csíkot teker karjára, arany gyöngysort hord nyakékül, felgöngyölíti haját, arany virágos fejfedőt visel, mely ceremóniális sapkához hasonlatos. Felesége a napfelkelte rózsás színében tündöklő öltözéket és rövid kapokgyapot szoknyát visel, fejfedője és nyakéke akár csak a királyé. A király testőrségéhez ötezer fegyveres tartozik, kik harc esetén elefántháton ülnek, páncélzatuk rattanból, újak és nyilak bambuszból valóak. Ezer harci elefántjuk, s négyszáz lovuk van,

¹⁶ Zhenla az Angkor előtti, majd az Angkor központú khmer birodalom kínai elnevezése. Legelső alkalommal a Wei Zheng (580–643) által 629-636 között szerkesztett *Suishu* (A Sui-dinasztia története) című munka említi, mely szerint 616-ban követségük érkezett a kínai udvarhoz.

¹⁷ Ma Yuan tábornok (i.e. 14 – i. sz. 49) a Han-dinasztia neves tábornoka, aki több győztes hadjáratot is vezetett, s az ő nevéhez fűződik az észak-vietnami Trung nővérek lázadásának leverése 43-ban,

¹⁸ A wei kínai hossz mérték, mely egyaránt jelenthet az arasznak megfelelő méretet (vagyis a kinyújtott hüvelykuj és kisuj közötti távolságot), valamint egy kinyújtott kar hosszának megfelelő méretet.

elosztva elől és hátul. Nincsenek büntetésre vonatkozó törvényeik, a bűnösöket elefánttal tiportatják halálra, vagy kiviszik a Bulao-hegyhez, ahol öngyilkosságot kell elkövetniük.

A Sui-dinasztia Renshou időszakában [601–604] Liu Fang parancsnokot küldtük, hogy megtámadja őket. Királyuk, Fan Fanzhi, megfutamodott, földjüket három tartományra osztottuk, s élére őrző parancsnokot neveztünk ki. Az utak veszélyessé váltak, s nem lehetett keresztüljutni rajtuk. Fanzhi hátrahagyta népét, s máshol alapított országot. A Wude időszakban [618–626] kétszer is küldtek követséget és vidéküik termékeit ajánlották fel. Gaozu a kilencrészes zenével járt kedvüikben. A Zhenguan időszakban [627–649] királyuk, Touli, idomított elefántokat, aranyláncokat, ötszínű öveket, a napfelkelte rózsás színében tündöklő szöveteket, valamint tűzgyöngyöket ajánlott fel. Poli és Luoča országok követeivel együtt érkeztek hozzánk. Linyi [követeinek] beszéde nem volt tiszteletteljes, s mikor a miniszterek büntetést kértek, Taizong így szólt: „Egykor Fu Jian be akarta kebelezni Jin államot, s habár egymilliónyi serege volt, egyetlen csatában vereséget szenvedett.¹⁹ A Sui-dinasztia meg akarta kaparintani Gaolit²⁰, egy évig mindenki egyetértett a támadással, aztán az emberek gyűlölni kezdték, s a köznép halálát okozta. Én merészeljek-e vakmerő javaslatokra sereget küldeni?” Abbahagyták és nem kérték többet [Linyi megtámadását]. Ajánlottak még ötszínű papagájokat, fehér papagájokat, ám mivel sokuk nem bírta a hideget, a parancs szerint visszaküldettük őket. Touli meghalt, s fia Zhen Long lépett trónra, ki varázslatos orrszarvúszarvat, valamint különféle drágaságokat ajánlott fel. A tizenkilencedik esztendőben [645.] Mohemanduojiadu meggyilkoltatta Zhen Longot, kiirtotta nemzetségét, s a Fan nemzetségnek vége szakadt. Az ország népe Touli vejét, egy bráhmint emelt királlyá, ám a hatalmas miniszterek közösen megdöntötték, s helyére inkább Touli egyik lányát tették meg királynőül. Zhugedi Touli nagynénjének [fiú]gyermeké volt, aki mikor apját bűnbe fogták, elmenekült Zhenlaba. Egy királynő nem képes az ország igazgatására, így a hatalmas miniszterek üdvözölték Zhugedit királyukként, s nőül vetették vele [Touli] lányát. A Yonghui [650–655] és a Tianbao [742–756] időszakok között háromszor is elküldték felajánlásait. A Zhide időszakot [756–758] követően [országuk] elnevezését Huanwangra változtatták. A Yuanhe [806–820] időszak kezdetén nem ajánlottak fel semmit udvarunknak. Annan főparancsnoka Zhang Zhou Huan[zhou] és Aizhou parancsnokaival közösen lefejeztetett harmincezer [embert], foglyul ejtett ötvenkilenc herceget, zsákmányolt harci elefántokat, hajókat és páncélzatokat.

A Linyi királyság politikai eseményeit illetően, a fent idézett két szöveghez képest új információkat találhatunk a korszak egy harmadik fontos forrásában, a *Tang huiyao*-ban 唐會要.²¹ Ebből újabb, a dinasztikus krónikák által nem említett, királyok nevei tűnnek elő, olyan időszakból, melyeket mind a *Jiu Tangshu*, mind a *Xin Tangshu* némán átlép. A Yonghui 永徽 (650–655) és Zongchang 總章 (668–670) időszakokban a csam király, Bo-jia-han-bo-mo 鉢迦含波摩 többször is idomított elefántokat ajánlott a kínai udvarnak. A Xiantian 先天 időszakban

19 Fu Jian (357–385) a Korai Qin állam (351–394) híres uralkodója, aki előbb egyesítette Észak-Kínát, majd hatalmas hadjáratot indított délre, a Keleti-Jin dinasztia ellen, s a jelentős túlerő ellenére a Fei-folyó menti csatában (383.) döntő vereséget szenvedett.

20 A mai Észak-Korea területén fekvő Koguryo királyságról van szó. A Sui-dinasztia valóban több sikertelen hadjáratot is indított a koreai Koguryo királyság ellen, melyek hatalmas emberi és anyagi veszteségekkel jártak, s jelentős mértékben hozzájárultak a dinasztia bukásához.

21 A *Tang huiyao* szerzője Wang Pu (922–982), művét 961-ben fejezte be. TANG HUIYAO 98.

(712–713) és a Kaiyuan 開元 időszakban (713–741) egy újabb királyuk, Jian-duo-da-mo 建多達摩 ismét idomított elefántokat és egyéb becses ajándékokat küldött. A Tianbao 天寶 időszak (742–756) nyolcadik esztendejében (749.) királyuk, Lu-tuo-luo 盧陀羅 követei újabb drágaságokkal, s további elefántszállítmánnyal kedveskedtek a császárnak. Mindezeket a történéseket még a Linyi néven jegyzett államhoz köti a kínai szerző, ám a névváltást követő időszakról is közöl újszerű történéseket. Az immár új néven, Huanwangként ismeretes államtól a Zhenyuan 貞元 időszak (785–805) kilencedik esztendejében (793.) követség érkezett Kínába, s ajándékol egy élő orrszarvút vittek magukkal. Mindez azért különösen fontos és említésre méltó esemény, mert ez az egyetlen olyan követjárás, mely egyértelműen a Huanwang nevezetű államból érkezett, azonban sajnos a *Tang huiyao* nem szolgál hozzá köthető uralkodói névvel.

A kínai források anyagát, különös tekintettel az általuk említett uralkodónevekre, érdemes megpróbálni összefüggésbe hozni a helyi epigráfiák ismeretállományával. Ezen a téren történetek már próbálkozások, ám e munka elvégzése aligha a sinológus feladata. Külön problémát jelent, hogy kérdéses, a szórványos és kisszámú helyi feliratok, illetve az ismert kínai szövegek vajon ugyanazt a hatalmi-politikai térképet rajzolják-e elénk a mai Közép- és Dél-Vietnam területére vetítve. Meglehet, hogy a kutatások egykor majd azokat a hangokat igazolják, melyek szerint a Linyi királyságnak, legalábbis eredetileg, semmi köze a csamok népéhez, s az is elképzelhető, hogy a kínai történetírás később ugyanezt a nevet használta a születő csam államra, mikor Linyi eredeti lakóit már régen felváltották a csamok. Bárhogy is van, a Tang-dinasztia időszaka kiemelten fontos periódus a csamok történetében is, így a jelen tanulmányban közölt kínai szövegek alapvető, megkerülhetetlen és felbecsülhetetlen értékű forrásául szolgálnak mindazok számára, akik valaha is Csampa történetének megismerésére és feltárására vállalkoznak.

Irodalomjegyzék

Elsődleges irodalom:

Jiu Tangshu 2002. Beijing: Zhonghua shuju

Xin Tangshu 2003. Beijing: Zhonghua shuju

Datang xiyu ji 2000. Beijing: Zhonghua shuju

Tang huiyao <http://toyoshi.lit.nagoya-u.ac.jp/maruha/kanseki/tanghuiyao098.html>

Könyv (másodlagos irodalom)

Coedes, G. 1968: *The Indianized States of Southeast Asia*. Kuala Lumpur: University of Malaya Press

Higham, C. 2002: *Early Cultures of Mainland Southeast Asia*. Bangkok: River Books.

Majumdar, R.C. 1985: *Champa, History and Culture of an Indian Colonial Kingdom in the Far East 2nd–16th century A.D.* New Delhi: Gyan Publishing House.

.....
Maspero, G. 2002 [1928]. *The Champa Kingdom, The History of an Extinct Vietnamese Culture*. (Walter E.J. Tits ford.) Bangkok: White Lotus Press.

Taylor, K.W. 1983: *The Birth of Vietnam*. Los Angeles. University of California Press.

Wang Gungwu. 2003 [1958]. *The Nanhai Trade, Early Chinese Trade in the South China Sea*. Singapore: Eastern Universities Press.

Wheatley, P. 1983: *Nagara and Commandery, Origins of the Southeast Asian Urban Traditions*. Chicago: The University of Chicago.

Wilkinson, E.W. 2000: *Chinese History, a manual, Revised and Enlarged*. Cambridge and London: Harvard University Press.

Tanulmánykötetben

Southworth, W.A. 2004: „*The coastal states of Champa*.” In: Glover, I. – Bellwood, P. (eds.) *Southeast Asia, From prehistory to history*. London and New York: RoutledgeCurzon, 209–234.

Internet

Vickery, M. 2005. *Champa revised* [Online]. Asia Research Institute., Working Paper Series No. 37. Available from: www.ari.nus.edu.sg